

УДК-8Г1
ББК-83.3(2)1
Ҳ-88

А. ҲОҶИЕВ

ТАҶАССУМИ ФАЗОИЛИ ОЛИ ХУЧАНД ДАР АШЪОРИ ҲОҶОНИИ ШАРВОНИ

Халлокулмаони Ҳоқони Шарвони дар баробари ин ки ба унвони маъруфтарин қасидасарои адабиёти форсу тоҷик эътироф гардидааст, дар шумори он шоироне ҷой дорад, ки ба дарбори Оли Хучанд рафтуомад дошту аз ҷайзу карам ва пуштибонии онон бахраҳое бардоштааст. Ӯ дар «Девон» ва маснавии «Тӯҳфат-ул-ироқайн»-и худ аз фарзандони хонадони Хучандӣ бо иродат ва эҳтироми фаровон ёд мекунад. Дар замоне, ки авзои сиёсӣ муташанниҷ ва подшоҳону ҳукамои давр ба лашкаркашӣ ва тавсеаи ҳудуди ҷуғрофиёии кишварҳои худ машғул буданд, хонаводаи адабпарвари хучандӣ бо истифода аз имконоти хеш иқдоме ҷиҳати ҳимояти шуаро намуданд. Дар робита ба пайванди Ҳоқонӣ ва хонадони Хучандӣ дар мақолаҳои устод Абдулманони Насриддин дар маҷаллаи «Рӯдакӣ» (1, с.133-146) ва мақолаи Алиқул Девонакулов (3, с.5-7) мухтасаран баъзе ишораҳо рафтааст.

Баррасии ашъори мавҷуди Ҳоқонӣ муайян месозад, ки вай Ҷамолиддини Хучандӣ ва Садриддини Хучандиро борҳо мадҳ намуда, мақом ва ҷойгоҳи баланди ононро мавриди ситоиш қарор додааст. Аз ҷумла, ин шоир дар маснавии «Тӯҳфат-ул-ироқайн» (9, с.158), зимни ёдоварӣ аз хонаводаи хучандиёни Исфаҳон, аз Садриддин Муҳаммад ибни Собити Хучандӣ ном бурда, хислатҳои хайрхоҳӣ, адабдӯстӣ ва маҳорати суҳансароии ӯро мавриди ситоиш қарор додааст.

Шоир бо ифтихор аз вучуди Садриддин Муҳаммади Хучандӣ дар дарбори ҳокимони салҷуқӣ суҳан ронда, вайро такаҷоҳи азими худ дар он замон доништааст:

*Андар ҳарам аз сагон натарсам,
Бал, к-аз шери жаён натарсам.
Дар дил гами аждаҳо наёрам,
К-афридунӣ дирафш дорам (9, с.158).*

Дар ин ҷо аз «Афридунӣ дирафш» доштан, Садриддини Хучандӣ дар назар аст, ки фаъолиятҳои адабӣ, илмӣ, фарҳангӣ ва сиёсӣ дар ашъори шуарои асри XII ва ба вижа Ҳоқонӣ пайваста мавриди ситоиш қарор гирифтааст. Ба таъкиди Ҳоқонӣ, Садриддини Хучандӣ дӯстдор ва ҳомии арзишҳои инсонӣ ва миллӣ мебошад. Ҷунонҷӣ вай ин мазмунро дар мисраъҳои зерин баён доштааст:

*Бар нақбзанони ганҷ вох (в)ард,
Дастӣ ҳама аз қалам қалам кард.*

*3-он хун, ки зи роҳи дасташон рехт,
Гулгунаи рӯйи миллат омехт (9, с.158).*

Ба андешаи Алиқул Девонакулов Садриддин Муҳаммади Хучандӣ Ҳоқонии Шарвониро дӯсти наздики худ медонистааст, зеро ин намояндаи Оли Хучанд шоирро бар изои ҷабру ҷафокашиаш, афтидану хестанҳояш, ба шиканҷаҳои мазлумон гирифтор шуданаш дӯст дошта ва бар умедҳои мурдаи ӯ зиндагии дубора бахшидааст (3, с.6).

Ин аст, ки Ҳоқонӣ бо он азаматаш ба ҷойгоҳи арҷманди Садриддини Хучандӣ арҷ гузошта ва ӯро ба беҳтарин сифатҳо васф менамояд. Муҳаббату ихлоси Ҳоқонӣ то ба ҷое мерасад, ки худро мадюн ва вобастаи хонаводаи Хучандӣ дониста, таъкид мекунад, ки бо ҳама мириву бузургӣ дар қаламрави шеър ғуломи даргоҳи хучандиён аст:

*Ҳар сол агар ғуломи Ҳоқон,
Бар мири Хучанд мири номист.
Ҳоқонӣ агарчи ҳаст мири,
Дар пеши Хучандиён ғуломест (8, с.846).*

Иродат ва эҳтироми шоир ба Садриддини Хучандӣ то ҳаддест, ки вақте озими Исфаҳон мешаваду Садриддини Хучандиро дар ин шаҳр пайдо намекунад, зуд аз он ҷо ҳичрат менамояд, ки абёти зерин дар тақвияти ин андеша аст:

*Бар Исфаҳон гузаштани ман буд як замон,
Дар вай шудан ҳамону бурун омадан ҳамон.
Аз баҳри Садр хостае Исфаҳон кунун,
Чун Садр гоиб аст, чи Қирмон, чи Исфаҳон.
Чаши осмон ба воситаи офтоб дид,
Беофтоб чаши чӣ бинад дар осмон (8, с.913).*

Аз мӯҳтавои ин абёт маълум мегардад, ки зохиран Ҳоқонӣ аз ду сафаре, ки ба Исфаҳон дошта, дар якеаш муддати кӯтоҳе дар ин шаҳр буда, зеро ба шаҳодати худӣ ӯ, Исфаҳон бидуни мавҷудияти дӯсте чун «Садр» чандон барояш ҷозибасе надоштааст. Ба навиштаи Гаффор Кандлӣ манзур аз ин «Садр», ки рафиқи Ҳоқонӣ буда, Садриддин Абдуллатифи Хучандӣ мебошад, ки аз уламои Исфаҳон ва устод дар назму насри арабӣ будааст (5, с.613).

Дар ҳамин қитъа Ҳоқонӣ ангезаи иштиёқашро ба дидани Исфаҳон ба хотири зиёрати Садриддини Хучандӣ донистааст ва эҳтимолан шоир дар дувумин сафараш ба ин шаҳр онро сурудааст.

Дар қасидаи дигаре, ки шоир дар васфи Исфаҳон сурудааст, боз ҳам аз азамату бузургии Садриддин ва фарзандаш - Ҷамолиддини Хучандӣ ёд мекунад ва худро мамдӯҳи ин ду шахсияти барҷастаи Оли Хучанд медонад. Ин қасида ҳамчун нишони маъзаратҳои аз мардуми Исфаҳон ба муносибати қасидае, ки шогирдаш Муҷириддини Байлақонӣ ба мардуми ин шаҳр бахшида ва онҳоро «кӯрдил» хонда, суруда шудааст, зеро, шуарои Исфаҳон пас аз дарёфти қасидаи Муҷириддини Байлақонӣ на ин ки худӣ ӯро мазаммат карданд, балки устоди вай Ҳоқониро низ мавриди интиқоди шадид қарор доданд. Дар ҳамин ҳол Ҳоқонӣ барои дифоъ аз худ қасидае бо радифи Исфаҳон дар ҳаҷми 81 байт суруд ва аз рафтори шогирдаш дар ин маврид канораҷӯӣ кард. Қасидаи Ҳоқонӣ

моломол аз тавсифоти шаҳри Исфаҳон аст ва дар канори ин аз ду пешво ва муктадои Исфаҳон низ ёд карда, ки яке Садриддини Хучандӣ ва дигаре Ҷамолиддини Хучандӣ мебошанд. Қасида бо матлаи зерин оғоз мегардад:

*Накҳати ҳурост ё ҳавои Сифоҳон,
Ҷабҳати ҷавзост ё лиқои Сифоҳон (8, с.353).*

Дар идомаи қасида Хоқонӣ аз ду намояндаи Оли Хучанд чунин ёд мекунад:
*Мадҳи ду форуқи дин чӣ гуна набширам,
Садру Ҷамол он ду муқтадои Сифоҳон (8, с.355).*

Муҳимтарин нуктае, ки дар ашъори ба хучандиён бахшидаи Хоқонии Шарвонӣ ба назар мерасад, иртиботи наздики ӯ бо яке аз афроди барҷастаи ин хонавода бо номи Ҷамолиддини Хучандӣ аст. Инро ба хангоми мутолиаи қасидае, ки ба васфи Ҷамолиддин дар девони Хоқонӣ мавҷуд аст, мушоҳида менамоем. Мӯҳтавои қасида иртиботи наздики дӯстонаи Хоқонии Шарвониро бо Ҷамолиддин Масъуди Хучандӣ собит мекунад. Қасида бо абёти зерин оғоз мегардад:

*Ҳар кучо аз Хучандиён Садрест,
З-оташи фитрат об мечакадаш (8, с.893).*

Дар баъзе аз нусхаҳои хаттии девони Хоқонӣ ин қасида дорои унвони «Хоқонӣ дар ҷавоби Ҷамолиддин Масъуд гӯяд»-ро дорад (8, с.893) ва аз ин унвон пайдост, ки қабл аз ин аз сӯйи Ҷамолиддини Хучандӣ ба Хоқонии Шарвонӣ ашъоре расида ва дар ҷавоб ба ӯ шоир қасидаи мавриди баҳсро иншо намудааст. Ин нукта маълум медорад, ки миёни Хоқонии Шарвонӣ ва Ҷамолиддини Хучандӣ иртиботи шоирона барқарор буда ва онҳо ашъорашонро барои ҳамдигар ирсол менамудаанд. Шоир дар байти дувуми қасидаи номбурда бо ишора ба исми мамдӯх бар хунари суханварии вай чунин таъкид менамояд:

*Хоса садри ҳудо Ҷамолиддин,
К-аз сухан дурри ноб мечакадаш (8, с.893).*

Ин байтро, агар аз як ҷониб, ҳамчун мадҳ қабул намоем, аз сӯйи дигар ба унвони нақди завқӣ аз сӯйи Хоқонӣ ба шеъри Ҷамолиддини Хучандӣ низ метавон онро пазируфт. Хоқонӣ вақте дар мавриди шеъри Ҷамолиддини Хучандӣ сухан меронад, онро ҳамчун «дурри хушоб» маънидод мекунад, ки баҳои ниҳоят баланд дар нисбати шеъри хучандии номбурда аст. Дар воқеъ, ин неқназарӣ ба шеъри Ҷамолиддини Хучандӣ аз сӯйи Хоқонӣ барин шоир гувоҳ бар мақом ва ҷойгоҳи баланди сухансароии намояндаи мазкури хонадони Хучандӣ аст. Хоқонӣ маданияти баланд, ҳалимӣ, хушгуфторӣ, хаттобӣ, баландҳимматӣ ва пуштибони аҳли адабу дониш будани Ҷамолиддини Хучандиро ситоиш намуда, абёти зеринро сурудааст:

*Оташи Мусӣ оядаш зи замир,
В-оби Хизр аз хитоб мечакадаш.
Фикру нутқаш чу накҳати лаби дӯст,
З-оташи тар гулоб мечакадаш.
Мори зарин-ш нӯшмӯҳра диҳад,
Чун абир аз луоб мечакадаш.
Осмонест, к-аз гиребон об,*

*Бар замини хароб мечакадаш.
Ҳосидаш осиеб, к-аз доман,
Об чун осиеб мечакадаш.
Ба лисонаш нигар, ки чун ба лисон,
Равгани дерёб мечакадаш (8, с.893)*

Маҷмӯи сифатҳои мазкур, ки ҳар яке як таъбири зебои шоирона ва маҳсули андешаву тафаккури шоиранд, эътирофи Ҳоқонии Шарвониро ба суҳанвари мумтоз будани Ҷамолиддини Хучандӣ баён месозад. Дар қитъаи боло таркибу ибораҳои «аз оташи тар гулоб ҷакидан», ки барои васфи суҳанвари Ҷамолиддин оварда, навъе таноқуз аст, ки баъдан дар шеъри форсии сабки ҳиндӣ роиҷ гардид. Вай бо изҳори хушҳолӣ аз ин ки Ҷамолиддини Хучандӣ барин шахсияти маъруф дар суҳанварӣ ўро мадҳ гуфтааст, бо мамнунияти ҳос ва эҳсоси баланд чунин мегӯяд:

*Гуфт мадҳе маро, ки аз ҳар ҳарф,
Ҳама дурри хушоб мечакадаш (8, с. 893)*

Мадҳияи Ҷамолиддини Хучандӣ замоне ба дасти Ҳоқонӣ расидааст, ки зоҳиран ҳолати вазнинеро паси сар мекарда. Дар ҳамин муддати душвор мадҳияи Ҷамолиддини Хучандӣ бар замини шӯраи умедҳои Ҳоқонӣ борони раҳмат ва лутфи шеъри Ҷамолиддини Хучандӣ ба ў таъсири муайян гузошт. Ин мазмунро дар мисраъҳои зерин метавон ба рӯшани эҳсос кард:

*Мавқаби абр чун ба шӯра расид,
Қатраҳо бар сароб мечакадаш.
Боди Наврӯз чун расад бар гул,
Шаҳди тар чун шароб мечакадаш.
Нами шабнам ба гул расад шабҳо,
Ҳам наме бар сароб мечакадаш (8, с.893)*

Шоир бо нишони эътирофи худ аз таъби баланди Ҷамолиддини Хучандӣ дар идома чунин овардааст:

*Бикри таъбаш ниқоби ҳиндӣ дошт,
К-оби ҳусн аз ниқоб мечакадаш.
Сабзаи сарниҳода арз диҳад,
Ҳар наме, к-аз саҳоб мечакадаш (8, с.893)*

Иртиботи ду нафар аз шахсиятҳои маъруфи Оли Хучанд - Садриддин Муҳаммади Хучандӣ ва Ҷамолиддин Масъуди Хучандӣ бо Ҳоқонӣ боиси он гардида, ки ҳатто то замони марғи ин ду шахсият дӯстии онон пойдор бимонад. Дар девони Ҳоқонӣ ба абёте бармехӯрем, ки дар сӯғи Садриддин Маҳмуд суруда шудаанд. Шоир даргузашти хучандии мазкурро андӯҳи бузург медонад ва марғи ўро боиси пайдоиши холигоҳи азиме дар миёни аҳли адаб мепиндорад. Ин мазмун дар абёти зерини Ҳоқонӣ баён гардидааст:

*Ҷаҳон паймонаро монад биайниҳ,
Ки чун нур шуд, тилҳи гардад ба ҳар бор.
Қунун аз марғи Садриддин тилҳи гаит,
Напиндорам, ки нур гардад дигар бор (8, с.886).*

Ин абёт агар аз як тараф бозгӯӣ он бошад, ки дар замони марғи Садриддини Хучандӣ Ҳоқонии Шарвонӣ дар қайди ҳаёт буда, аз сӯйи дигар нуфуз ва

чойгоху мақоми бузурги Садриддини Хучандиро дар назди аҳли адаб ба намоиш мегузорад, зеро ба андешаи шоир пас аз Садриддини Хучандӣ касе наметавонад чойгоҳи холии ӯро пур созад.

Дар маҷмӯъ, Хоқонии Шарвонӣ бо хучандиёни Исфажон иртиботи дӯстӣ дошта, равобити ҳасанаи ӯ махсусан ба ду нафар аз шахсиятҳои маъруфи ин хонавода боиси он гардида, ки зикри сифатҳои неки онон ба бехтарин ваҷҳ дар ашъори шоир инъикос ёбад. Аз баррасии қасоиди сурудаи Хоқонӣ дар васфи Ҷамолиддини Хучандӣ метавон ба хулосае расид, ки миёни ин шоири Хучандӣ ва Хоқонии Шарвонӣ мунозираҳои адабӣ низ вучуд доштааст ва ин ду шоир ашъорашонро баҳри ҳам ирсол кардаанд. Агарчӣ аз ашъори Ҷамолиддини Хучандӣ, ки дар васфи Хоқонии Шарвонӣ суруда ва ба қавли худи шоир, ки аз «ҳар ҳарфаш дурри хушоб мечакидааст», чизе дар даст надорем, аммо метавон аз рӯи қасидаи Халлокулмаонӣ ба ин натиҷа расид, ки хучандии номбурда ашъоре дар ниҳояти фасоҳату балоғат месароида, ки шоир ва мунтақиде мисли Хоқонӣ, ки бар аксари шоирони ҳамзамонаш интиқод варзидааст, вале бар хунарӣ будани ашъори Ҷамолиддини Хучандӣ баҳои баланд додааст. Тааммул дар мӯҳтавои ин қасидаҳо бори дигар ба мақоми сурудаҳои шоирони мадҳсарои Оли Хучанд дар таъйини муҳимтарин нуктаҳои рӯзгори эшон, хоса масоили марбут ба пайванди онон ба адабиёт ва сурудани шеър нақши муассир доранд.

Калидвожаҳо: таърихи адабиёти форсу тоҷик дар қарни XII, эҷодиёти Хоқонии Шарвонӣ, Оли Хучанд, Садриддин Хучандӣ, Ҷамолиддини Хучандӣ

Пайнавишт:

1. *Насриддин, Абдулманнони Хучандӣ. Васфи Хучанд ва хучандиён дар шеъри форсӣ/А.Насриддини Хучандӣ// Рӯдакӣ.-Душанбе, 2007.- №14.-С.133-146.*
2. *Зарринқӯб, Абдулҳусайн. Ошноӣ бо нақди адабӣ/А.Зарринқӯб.-Техрон: Сухан, 1374.-508 с.*
3. *Девонақулов, Алиқул. Оли Хучанд ва Хоқонии Шарвонӣ/А.Девонақулов// Илм ва ҳаёт.- Душанбе, 1989.- №11.- С.5-7*
4. *Фурӯзонфар, Бадеуззамон. Сухан ва суханварон/ Ф.Бадеуззамон.-Техрон: Заввор, 1387.-718 с.*
5. *Кандлӣ, Фаффор. Хоқонии Шарвонӣ: ҳаёт, замон ва муҳити ӯ/ Ф.Кандлӣ.-Техрон: Маркази нашри донишгоҳӣ, 1374.-720 с.*
6. *Муҳаммад, Авфӣ. Лубоб-ул-албоб/А.Муҳаммад.-Техрон: Ҳирмис, 1389.-1082 с.*
7. *Сабзворӣ, Ризо Мустафавӣ. Хучанд ва хучандиён дар ойнаи адаби форсӣ/Р.М. Сабзворӣ //Номаи порсӣ.- Душанбе, 2007.-№3.- С. 364-371.*
8. *Хоқонӣ, Шарвонӣ. Девон/Ш.Хоқонӣ. Ба кӯшиши доктор Зиёуддини Саҷҷодӣ.-Техрон: Заввор, 1382.-1385 с.*
9. *Хоқонӣ Шарвонӣ. Тӯҳфат-ул-ироқайн/ Ш.Хоқонӣ. Тасҳеҳи Яҳё Қариб.-Техрон: Ибни Сино, 1333.*

Reference Literature:

1. *Nasridin Abdumannon Khujandi. Enchantment of Khujand and Khujanders in Persian Poetry: Rudaki. – Dushanbe, 2007, #4. –pp.133-146.*

2. Zarrinkub, Abdulhusayn. *Familiarization with Literary Criticism*. –Tehran: Word, 1374 hijra. -506pp.
3. Devonakulov A. *The Dynasty of Oli Khujand and Khakoni Sharvoni: Science and Life*. –Dushanbe, 1989, #11, pp. 5-7.
4. Furuzonfar, Badeuzzamon. *Style and Representatives of Belles-Lettres*. –Tehran: Zavvor, 1387. -718pp.
5. Kanidili, Gaffor. *Khokoni Sharvoni: Life, Time and his Surroundings*. / Translation by Mirkhidoyat Khisori. – Tehran: Publishing University Centre, 1374.
6. Avfi, Mukhammad. **Lubob-ul-albob**. –Tehran: Khirmis, 1389. -1082pp.
7. Sabzvori, Rizo Mustafai. *Khujand and Khujanders in the Mirror of Persian Literature*. – Tehran: Nomai pors, 1375 hijra, #3, pp.95-100.
8. Sharvoni, Khokoni. *Divan by the assistance and aspirations of Ziyouddin Sajjodi*. – Tehran: Zavvor, 1382 hijra. -1385pp.
9. Sharvoni, Khokoni. **Tuhfat-ul-irokain**. Corrector: Yakhyo Karib. –Tehran: Ibni Sino, 1333 hijra.

Отражение достоинств Оли Худжанд в творчестве Хакани Шарвони

Ключевые слова: история персидско-таджикской литературы XII века, творчество Хакани Шарвони, Оли Худжанд (Дом худжандцев), Садриддин Худжанди, Джамолиддин Худжанди

В статье рассматривается вопрос о взаимоотношениях известного поэта Хакани Шарвони с представителями Оли Худжанда (Дома худжандцев), прославившимися в истории персидско - таджикской литературы своей меценатской деятельностью и покровительством учёным и людям пера. В частности, на основе анализа поэмы «Тухфат-ул-ирокайн» и ряда касыд утверждается, что Хакани был маддахом (панегиристом) двух представителей Оли Худжанда - Садриддина Мухаммада Худжанди и его сына - Джамолиддина Худжанди. Автор статьи убедительно аргументирует соображение о том, что Хакани дал высокую оценку поэтическому дару Джамолиддина Худжанди, писал «ответы» на его касыды. Оценка Хакани позволяет сделать вывод о том, что Джамолиддин Худжанди являлся автором очень плавных и изящных стихов, хотя они и не сохранились до наших дней.

Reflection of Oli Khujand Dignities in Khakani Sharvoni's Creation

Key words: history of Tajik-Persian literature of the XII-th century, Khakani Sharvoni's creation, Oli Khujand (Khujanders' House) Sadriddin Khujandi, Djamoliddin Khujandi

The article dwells on mutual relations between the famous poet Khakani Sharvoni and the representatives of Oli Khujand who were glorified in the history of the Persian-Tajik literature as its patrons who helped scientists and men-of-letters. In particular, proceeding from the analysis of the poem “**Tuhfat-ul-irokains**” and a number of *kasyds*, it is affirmed that Khakani was a **maddakh** (eulogizer) of two Oli Khujand representatives – Sadriddin Mukhammad Khujandi and his son Djamoliddin Khujandi. The author of the

article convincingly proves that Khakani highly estimated Djamoliddin Khujandi`s poetical gift, he wrote “answers” to his *kasyds*. Khakani`s estimation affords to make a conclusion that Djamoliddin Khujandi was the author of extremely fine rhythmical poems though the latters haven`t preserved for us.

Роҷаъ ба муаллиф:

Ҳоҷиев Абдуфаттоҳ Қосимович, унвонҷӯи кафедраи адабиёти классикии Доишигоҳи давлатии Хуҷанд ба номи акад. Б. Гафуров (Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Хуҷанд), e-mail:abdufattoh12@mail.ru

Сведения об авторе:

Ходжиев Абдуфаттох Касимович, соискатель кафедры классической литературы Худжандского государственного университета им. акад. Б. Гафурова (Республика Таджикистан, г. Худжанд), e-mail:abdufattoh12@mail.ru

Information about the author

Khojiyev Abdufattoh Kasimovich, claiment for candidate`s degree of the department of classical literature under Khujand State University named after academician B.Gafurov (Tajikistan, Khujand), e-mail:abdufattoh12@mail.ru